

נספח: טקסטים
לשאלון עברית: הבנה, הבעה ולשון
על פי תכנית הרפורמה ללמידה משמעותית
11281, קיץ תשע"ז

לפניך שלוש טקסטים.

קרא אותם, וענה על השאלות בשאלון המחברת המצורף.

טקסט 1

תנועות הנוער ועיצובה של החברה החדשה

מאת חיים אדלר

תנועות הנוער הארץ-ישראליות היו ברובן תולדה של תנועות הנוער הציוניות בגולה. תנועות הנוער הציוניות קמו בעקבות ההתעוררות האידאולוגית של בני הנוער בארצות שבהן צמחו. במרכזה של ההתעוררות הזו עמדה התביעה של הנוער לזכותו לקבוע את גורלו בעצמו ולמתוח ביקורת על חברת המבוגרים. בראשית המאה ה-20 חלמו חברי תנועות הנוער הציוניות בגולה ומנהיגיהן ליצור חברה יהודית חדשה ומודרנית הרחק משם, בארץ-ישראל, וכדי להגשים זאת הם התארגנו והכשירו את עצמם.

תנועות הנוער הארץ-ישראליות היו אנטי-גלותיות וקשורות לתנועות אירופיות שדגלו בקדמה סוציאלית. תנועות אלה חתרו אפוא לכינונו של עולם שבו גם תושבי הפריפריה והשכבות החלשות בחברה יזכו לדיור ולתזונה הולמים, לשירותי חינוך טובים ומתקדמים ולשירותי בריאות בסיסיים. לתנועות הנוער הייתה השפעה ניכרת על החברה ועל החינוך במציאות המיוחדת שהייתה בארץ-ישראל לפני הקמת המדינה ובראשית קיומה. הכוח החברתי של התנועות נבע מכך שהן חרתו על דגלן את היעדים הלאומיים והחברתיים החשובים ביותר בעיניהן, ותבעו מבוגריהן להגשימם: תנועות הנוער כולן דגלו ברעיון התקומה הלאומית ופעלו להעלות לארץ המונית עולים; רובן דגלו בחיי חלוציות ובעיקר בהתיישבות חקלאית-קיבוצית; כל התנועות היו נאמנות לתרבות העברית החדשה ולהנחלת השפה העברית לכול; כל התנועות היו אמונות על השתלבות חבריהן במערך ההגנה על חיי היהודים וכן במסגרות החיים שצמחו בארץ.

למרות זיקתן של רוב התנועות למסגרות המפלגתיות של המבוגרים הן הצליחו להבטיח לעצמן עצמאות מסוימת ביחסיהן עם ההנהגה הפוליטית. הן גם מתחו ביקורת על ההנהגות הפוליטיות בשל מחדליהן בהגשמת הערכים והיעדים האלה, על התעייפותם והתברגנותם של לא מעטים בהן ועל שאינם נוהגים בבחינת "נאה דורש נאה מקיים".

הכוח החברתי של תנועות הנוער נבע אפוא מכך שהן ייצגו את ערכי החברה המתהווה וחינכו לפי ערכים אלה. אולם הן לא הסתפקו בהצהרות של חניכיהן ובוגריהן על נאמנותם לערכים ולאידאות אלה, אלא חינכו אותם גם לרתום את חייהם למען הגשמת הערכים הללו. בתנועות הנוער כינו זאת "הגשמה עצמית".

בנוגע לעוצמה החינוכית של תנועות הנוער ראוי לזכור כי החברה הארץ-ישראלית הייתה חברה שבה כמעט כל ילד היה עולה חדש או בן לעולים חדשים. במציאות החדשה שהלכה ונרקמה שימשו תנועות הנוער מסגרת חינוכית שאפשרה לילדים ולמתבגרים להתוודע אל ערכי החברה המרכזיים ולהזדהות איתם; הן אפשרו להם גם להכיר את שבילי הארץ החדשה-ישנה, את עמקיה, הריה, פרחיה וציפוריה.

* מעובד על פי אדלר, ח' (2007). תנועות הנוער ועיצובה של החברה החדשה. זמן יהודי חדש, כרך רביעי.

- 30 לתנועות הנוער בארץ היה מקום נכבד בפיתוח התרבות העברית המודרנית המתחדשת בארץ; הן סייעו בפיתוח השירה והריקוד העממיים והיו "במות הניסוי" של שירים ושל ריקודים חדשים. כמו כן, תרמו תנועות הנוער לעיצוב סגנון הלבוש הישראלי, החל בפשטות הבגדים וכלה בביטויי לבוש מובהקים, כגון המכנסיים הקצרים, החולצות הרקומות, כובע הטמבל ועוד. אף כי הפיכתה של השפה העברית לשפת ההוראה והדיבור היא פרי המאבק המוצלח של הסתדרות המורים ("מלחמת השפות"), הרי היא לבני הנוער חלק נכבד בהצלחה הזאת; בתנועות הנוער נוצרה העגה העברית המודרנית, ובה נטועים שורשי הסלנג, שהתפתח אחר כך בפלמ"ח ובצה"ל.
- 35 המהות המודרנית של החינוך בתנועה באה לידי ביטוי גם במבנה ובאופי של הערכים שעל פיהם חינוכו בתנועות השונות. ערך עבודת הכפיים, ועבודת האדמה בפרט, היה חידוש בתולדות העם היהודי, ערך ציוני המנוגד לאורח החיים בגלות, ולמעשה היה אחד הביטויים המובהקים לכמיהה של היהודים להשתלב בחברה המודרנית. חידוש בולט נוסף באורח חיי היהודים כפי שעוצב בגלות היה חינוך לעבודה עצמית המושתתת על יגיע כפיים של היחיד במקום על ניצול הזולת. לא עוד מנוצלים אצל מעבידים, ולא עוד מנוצלים את יגיע כפיהם של עובדים.
- 40 תנועות הנוער היו אפוא מסגרת של חינוך מודרני לערכים השואב השראה מתורות של תיקון עולם בידי האדם. ייחודו של החינוך בתנועות הנוער בארץ היה שהפנתם של ערכים אלה הביאה את הבוגר הצעיר להתנהגות, לאורח חיים ולמעשים שנבעו ממסכת הערכים הזאת.
- 45 השינויים החברתיים, התרבותיים והפוליטיים שפקדו את החברה הישראלית בסוף המאה ה-20 השפיעו על אופי פעילותן של תנועות הנוער. בחברה הישראלית החילונית נפרם הקונצנזוס סביב אותם ערכים ויעדים, שהיו בעבר מוקד להתלכדות כלל-חברתית. בנסיבות אלה קשה לחנך את חניכי תנועות הנוער לערכים וליעדים משותפים ולהגשמתם. הציפייה הרווחת היא כי הצעיר הישראלי יוכיח את כוחו ואת הישגיו באופן אינדיווידואלי, אם בלימודים, אם בצבא ואם בתחום המקצועי. החברה הישראלית, כמרבית החברות המודרניות בעולם, מתגמלת על הצטיינות ועל הישגים אישיים.
- 50 על רקע זה הצטמצם מספרם של בוגרי תנועות הנוער שהמשיכו במסורת ההגשמה הקיבוצית, ובוגרים שלא השלימו עם הסחף האינדיווידואלי נטו לחפש אפיקי הגשמה חדשים. לנוכח מגמות אלה החלו להתפתח בתנועות הנוער תופעות של התחדשות רעיונית, והן באו לידי ביטוי בהקמת מסגרות פעולה שונות, שמטרתן ליישם את עקרונן "ההגשמה העצמית" באופן שיחולל שינוי מהותי בחברה הישראלית. כך נולד למשל הרעיון של "קיבוץ עירוני", חיי שיתוף קיבוציים בסביבה עירונית, שמטרתו לצמצם פערים בחברה הישראלית בעיקר באמצעות פעילות חינוכית.
- 55

ההגשמה החדשה

מאת נעם אבן

בשנות המאבק על הקמת המדינה, בתקופת מלחמת העצמאות ובשנים הראשונות של המדינה הייתה ההגשמה בתנועות הנוער מקור לגאווה. בוגרי התנועה – חברי גרעיני נח"ל⁽¹⁾ וחברי קיבוצים – הדריכו את חניכי השכבות הבוגרות וכך נשמר עקרון הדוגמה האישיית והותווה מסלול מוגדר להגשמה. חניכי השכבות הבוגרות נקראו לצאת להגשמה המשלבת התיישבות חלוצית ותרומה לצורכי הביטחון. במהלך העשורים הראשונים שלאחר קום המדינה השתנתה המציאות: הבעיות, שלצורך פתרון הקימו הדורות הקודמים את תנועות הנוער החלוציות, נפתרו או השתנו, וכך האידיאלוגיות של תנועות הנוער התרוקנו ממשמעותן. בשנות השמונים של המאה ה-20 לא היה אפשר להתכחש למשבר ההגשמה שפקד את תנועות הנוער. יעד ההגשמה העיקרי – הקמת גרעיני התיישבות בקיבוצים – כבר לא היה רלוונטי. נוצר אפוא צורך לתור אחר יעדים חדשים שיהלמו את מה שנחשב בעיני חניכי תנועות הנוער הבוגרים לצורך אמת, לשליחות אמתית, לעשייה של ממש למען החברה. תנועות הנוער הבינו כי יש לקבוע לחניכיהן יעד ממשי, אתגר שאפשר לשאוף אליו ולהגשימו באופן אישי וקבוצתי. הצבת יעדים היא ליבת העשייה בתנועות הנוער. זהו הכרח שבלעדיו תהיה התנועה ארגון שכל תפקידו להעסיק את הילדים במסגרת בטוחה. אך תנועת הנוער היא יותר מכך: זו מסגרת שמחנכת להגשמת ערכים, מעצבת את תפיסת העולם של חניכיה, קובעת מטרות ופועלת ליישומן בתהליך החינוך. לכן התעורר הצורך לבחון מה נכון להציע לחניכים, והיכן החינוך של תנועות הנוער יכול לבוא לידי ביטוי במיטבו.

בשנות התשעים החלו תנועות הנוער להתגבר על המשבר. כל תנועה פירשה בדרכה את המושג "הגשמה", וכבר לא הייתה לתנועות השונות אמירה אחידה בעניין זה. בעבר יצאו בוגרי כל התנועות להכשרה ולבניית חיים בקיבוץ ובכך נענו לצורכי ההתיישבות והביטחון של המדינה, ואילו משנות התשעים ואילך ברוב התנועות ההתיישבות החלוצית אינה יעד מרכזי בהגשמה, ולעתים אינה יעד כלל. חל שינוי בהגדרת היעדים ונוספו יעדי הגשמה מגוונים, כגון הדרכה בזמן שהמדריך הוא חניך בעצמו, יציאה לשנת שירות או התגייסות לשירות משמעותי בצה"ל.

יציאה לשנת שירות היא כיום יעד של תנועות נוער רבות. מדי שנה בשנה אלפי בוגרי תנועות הנוער יוצאים לשנת שירות ונענים לצורכי השעה של מדינת ישראל. במסגרת זו הם עוסקים בפעילויות המכוונות רובן ככולן לקהילה, למשל סיוע לאנשים בעלי צרכים מיוחדים, סיוע בבתי ספר וטיפול בבני נוער שנפלטו ממסגרות חינוך. כך הם מגשימים את הערכים שעליהם התחנכו בתנועה.

* מעובד על פי אבן, נ' (2014). **המסע אל ההגשמה החדשה בתנועות הנוער** – לחנך ל'ערכים' ולא ל'צורות'. עמ' 197-219.

(1) גרעין נח"ל (נוער חלוצי לוחם) – מסגרת צבאית שמשרתים בה חברי תנועות נוער, והיא משלבת פעילות צבאית עם משימות חברתיות.

המסע אל ההגשמה החדשה הגיע ליעדו, אך טרם נשלם. תנועות הנוער מרחיבות בהתמדה את פעילותן. מיזמים חדשים נוספו לפעילויותיהן ומעמדן התחזק. הן זכו להכרה ממלכתית כשהוחלט להעניק למועצת תנועות הנוער פרס ישראל על מפעל חיים בשנת תשס"ח. בנימוקי הוועדה נכתב: "תנועות הנוער מהוות מסגרת לשיח ערכי ולעשייה הלאומית, הציונית, החברתית, החינוכית והציבורית על פי ערכי מגילת העצמאות וצורכי השעה של מדינת ישראל".

30

ארגונים שונים, ובהם ארגונים עסקיים ומשרדי ממשלה הפועלים למען הקהילה, החלו לפנות אל מועצת תנועות הנוער בהצעות לשלב את התנועות בפעילות. ארגונים אלה גילו את הפוטנציאל הטמון בבני נוער חדורי מוטיבציה, שמוכנים לתת כתף במגוון פעילויות למען הקהילה. חניכי התנועות משתפים פעולה גם עם עמותות במפעלי התרמה ובסיוע לנזקקים. העתיד ילמד לאילו כיוונים נוספים ומאתגרים יפנו תנועות הנוער. דומה ששימתן של תנועות הנוער היא להוכיח בכל פעם מחדש כי הולמות אותן מילות השיר "שירה, הנוער, שיר עתידנו".

35

תנועות הנוער: בניין חברה או בניין למשחקי חברה?

מאת נאוה דקל

האם תנועות הנוער בישראל יכולות להציב חלופה ערכית לחברה הישראלית? האם יש בכוחן וברצונן לכוון סולידריות במקום פירוד, שוויון במקום הגדלת פערים, אחווה במקום ניכור? יש ספקנים מפוכחים המשיבים בשלילה גמורה, ולעומתם יש המשמרים את התקווה.

"הערכים שינו את צביונם. ערכים מסוימים נעלמים ואחרים ממלאים את מקומם", אומר ירון גירש, מרצה לחינוך וסוציולוגיה. "החברה הישראלית נמצאת בשלב ההתבררות, היא לא החליטה על זהותה הפוליטית והכלכלית. תנועות הנוער מודעות למאבק המתחולל כאן בין ערכים, והן מנסות להדוף את הערכים שאינם ראויים בעיניהן. צריך לזכור שהצעירים מתמודדים עם מציאות מבלבלת מאוד".

5

האם יש לחינוך בתנועות הנוער יכולת להשפיע על החברה הישראלית ועל ערכיה?

גירש: "לחינוך בתנועה יש כוח ועוצמה, אבל צריך להיזהר מלראות בו פתרון קסם שיחולל את השינוי. לתנועות הנוער יש אג'נדה חברתית ברורה. עם זאת, המדריכים מתמודדים עם ביטויים חברתיים מטרידים, למשל העיסוק המוגזם של בני הנוער באמצעים טכנולוגיים, האלכוהול והאלימות בחברה. המדריכים, שהם עצמם צעירים מאוד, הם מקור תמיכה לחניכים. ילדים ובני נוער רבים רואים בהם כתובת ראשונה במצבי לחץ. בעלי התפקידים בתנועות הנוער הם אנשים אופטימיים מאוד, אולם הם צריכים להחליט מה התפקיד החברתי של התנועות, ולאן הם רוצים להובילן".

10

האופטימיות והערכים שגירש מדבר עליהם מתבטאים בבהירות בשיחה עם שלושה רכזים בוגרים: נמרוד אהלי מתנועת "המחנות העולים", נטע סיזל מתנועת "האיחוד החקלאי", ואלעד אברקי מתנועות "בני עקיבא". אמנם הם מייצגים תנועות בעלות אופי שונה ואידאולוגיה שונה, אבל יש ביניהם שיתוף והבנה. הם מדברים בביטחון על עולם הערכים החיובי שהתנועות שלהם מייצגות ושואפות להנחיל לחניכיהן, עולם ערכים שמטרתו חברת מופת טובה וצודקת.

15

התשובה על השאלה אם בתנועות הנוער מחנכים לערכים נראתה לרכזים ברורה מאליה, ואפילו "מרגיזה", כפי שטען אהלי. "אני חושב שכל מקום מחנך לערכים, גם פייסבוק וגם בית הספר. גם תוכן שיווקי, שהוא הערך המנצח בחברה שלנו, מחנך לערכים. אנחנו רוצים לחנך לערכים אחרים, ומה שחשוב בעינינו הוא לא רק להגיד מה הם הערכים שלנו אלא גם לפעול על פיהם. בית הספר הוא מרחב אחר, יש בו תחרותיות ולחץ. אני מזהה בבני הנוער אי־נחת מן הלחץ להשיג ציונים גבוהים. יש להם דרישה לחוויה אחרת שהיא מעבר להישגיות".

20

25

סיזל: "בכיתות י"א-י"ב בני הנוער עסוקים בציונים ובהישגים. התנועה מציעה ערכים אחרים. מלמדים אותם לגבש עמדות ולקבל אחריות. למשל, כשעוסקים בתופעות של גזענות, מקשרים את הנושא לעולם הפרטי של החניכים. אנחנו מלמדים אותם להתעניין בדברים שהם מעבר ל"אני הפרטי" ותובעים מהם לא רק חשיבה, אלא גם עשייה. חינוך לערכים צריך להיות מגובה במעשים, ולא במילים בלבד".

* מעובד על פי דקל, נ' (נובמבר 2016). תנועות הנוער: בניין חברה או בניין למשחקי חברה? **הד החינוך**, עמ' 40-43.

30 אברקי: "בעיניי, הערך המוסף שתנועת הנוער מציעה הוא התנסות בעולם המבוגרים בלי האחריות הנלווית אליו. אנחנו נותנים לחניכים להדריך וללמד ומאפשרים להם גם להיכשל. כשהם מגיעים לתנועת הבוגרים הם כבר מכירים את השפה הערכית. ההצלחה שלנו נמדדת בקיומה של תנועת בוגרים אידאליסטית, שחבריה מתעניינים במה שקורה סביבם".

35 סיזל: "בעיניי, המדד להצלחה הוא השאלה אם אנחנו מצליחים לגדל אנשים שמגלים מעורבות חברתית. [...] בתנועה שלנו יש ניסיון עיקש להגדיר טוב ורע בבלבול של העולם הפוסט-מודרני. אנחנו מסרבים לקבל את התפיסה שמאחר שהכול מבולבל, אי-אפשר להגיד כלום על שום נושא. יש טוב ורע, ואנחנו חייבים להגדיר אותם. יש ערכים בסיסיים כמו ערך שוויון האדם או מאבק בגזענות, שהגבולות שלהם ברורים".

40 **אם ישאלו את החניכים שלכם מה הם הערכים החשובים ביותר בתנועה שהם חברים בה, מה הם יגידו?**
אהלי: "החניכים שלנו יגידו שקיום דיאלוג הוא עיקרון מנחה בחיים, וגם שאין לקבל את המציאות כמובנת מאליה, ושחשוב לפעול על פי הערכים שלך. מה שחשוב בעיניי הוא הקשר בין הגשמה אישית ואחריות לעצמי לבין אחריות ועשייה למען הכלל. הייתי מוסיף לזה גם את ההרגשה שיש ערך שהוא גדול מן העצמי הפרטי".

45 סיזל: "החניכים שלנו מדברים על סולידריות בקהילה ובחברה ועל ערך שוויון האדם. הם מדברים גם על הטלת ספק ועל הצורך לתקן את מה שמקולקל בחברה. ברמה האישית החיבור בין החיים שלי לחיים של החברה הוא קשר בל ינותק. בעיניי זו המשמעות של 'הגשמה' – המתח בין המציאות שאני חיה בה לבין המציאות כפי שאני רוצה שהיא תיראה, והעשייה המכוונת להשגת השינוי הזה. 'הגשמה' משמעותה גם האמונה בטוב ובצורך להגביר את האור".

50 אברקי: "הערכים שאנחנו מתבססים עליהם הם אהבת התורה, אהבת הארץ והעם, אבל גם הטלת ספק – היכולת להסתכל על המציאות ולא להסכים לה".

הגשמה, חברת מופת, חיזוק הטוב בעולם, ערכים יהודיים וציוניים – בין השלושה יש הסכמה על הערכים שהם שואפים אליהם ומנסים לממש במסגרת תנועות הנוער שלהם. אופטימים? נאיבים? מתקני עולם תמימים? מה שבטוח הוא שהדברים נובעים אצלם ממקום עמוק ומאמין, וכפי שהם מעידים על עצמם – הם לא רק מדברים, אלא גם עושים.